https://doi.org/10.59849/3006-1342.2026.1.93
UOT 94

Zeynəddin Nadir oğlu Baydarov
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutunun
II kurs doktorantı
E-mail: zeynaddin.b@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-1881-7762

TÜRKİYƏ TARİXŞÜNASLIĞINDA MƏLİKŞAH DÖVRÜ VƏ AZƏRBAYCANIN SƏLCUQ DÖVLƏTİNDƏKİ MÖVQEYİ

Məqalədə Türkiyə tarixşünaslığında Böyük Səlcuq hökmdarı Məlikşah dövrünün elmi interpretasiya xüsusiyyətləri və Azərbaycanın həmin siyasi sistem daxilində tutduğu mövqenin izah modelləri kompleks tarixşünaslıq yanaşması əsasında araşdırılır. Tədqiqatın əsas məqsədi Türkiyə elmi ədəbiyyatında Məlikşah hakimiyyətinin dövlət idarəçiliyinin mərkəzləşməsi, inzibati institutların sistemləşdirilməsi və imperiya sabitliyinin təmin edilməsi baxımından "zirvə mərhələsi" kimi təqdim olunmasının metodoloji əsaslarını müəyyənləşdirmək, eyni zamanda Azərbaycanın Səlcuq dövlətinin Qafqaz siyasətindəki rolunu çoxşaxəli şəkildə qiymətləndirməkdir. Müqayisəli tarixşünaslıq və mənbə-tənqidi metodların tətbiqi nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Türkiyə tarixşünaslığında Azərbaycan yalnız sərhəd təhlükəsizliyi zonası kimi deyil, həm də regional idarəçilik mexanizmlərinin tətbiq olunduğu, diplomatik münasibətlərin tənzimləndiyi və mərkəz–periferiya münasibətlərinin formalaşdırıldığı strateji idarəçilik platforması kimi izah edilir.

İşin elmi yeniliyi müxtəlif tarixşünaslıq məktəblərinin yanaşmalarının müqayisəli təhlili əsasında Azərbaycanın Səlcuq dövlət sistemindəki mövqeyinin "uc sərhəd məkanı" və "vilayət idarəçiliyi modeli"nin sintezi kimi əsaslandırılmasında ifadə olunur. Mənbələrin terminoloji xüsusiyyətlərinin və interpretasiya fərqlərinin sistemli araşdırılması Selçuklu idarəçilik modelinin elastik və regional xüsusiyyətlərə uyğunlaşan xarakterini göstərmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti orta əsr dövlət idarəçiliyi və regional təhlükəsizlik siyasətinin öyrənilməsi baxımından mühümdür. Nəticələr ali təhsil müəssisələrində tarix və beynəlxalq münasibətlər üzrə tədris materiallarının hazırlanmasında istifadə oluna bilər. İqtisadi baxımdan isə ticarət yollarının və şəhər şəbəkələrinin idarə edilməsinə dair tarixi təcrübənin təhlili regional inkişaf strategiyalarının nəzəri əsaslarının müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır.

Açar söz: Məlikşah, Böyük Səlcuqlar, Türkiyə tarixşünaslığı, Azərbaycan, idarəçilik

Giriş

Məlikşah dövrü Türkiyə tarixşünaslığında həm siyasi tarix, həm də dövlətçilik tarixi üçün "nümunəvi mərhələ" kimi təsvir edilən mövzulardan biridir. Bu təsvirin arxasında iki əsas səbəb görünür. Birincisi, Böyük Səlcuq dövlətinin coğrafi miqyası və diplomatik çəkisi məhz bu dövrdə daha aydın seçilir və imperiya mərkəzinin qərarları periferiyaya daha ardıcıl şəkildə ötürülür. İkincisi, idarəçilik institutları barədə danışmağa imkan verən yazılı məlumatların, xüsusilə saray və vəzirlik mühitini əks etdirən izahların şərhi Türkiyə tarixçilik ənənəsində ayrı bir istiqamət kimi formalaşır. Bu baxımdan Məlikşah təkcə bir hökmdar kimi deyil, həm də idarəçilik sisteminin işləmə qaydasını göstərən siyasi şəraitin simvolu kimi təqdim olunur [4, s. 10].

Azərbaycan məkanı bu tabloda təsadüfi yer tutmur. Qafqazın cənubunda yerləşən şəhər və bölgələr Böyük Səlcuq dövlətinin qərb siyasəti, ticarət yolları, hərbi yürüşlərin təminatı və vassal münasibətlərin tənzimlənməsi baxımından mühüm bir qovşaq sayılır. Türkiyə tarixşünaslığında Azərbaycanın adı bəzən "Qafqaz siyasəti", bəzən "Arran və Şirvan xətti", bəzən də "uc zonası" kimi anlayışlarla birlikdə çəkilir. Bu yanaşmaların hamısı Azərbaycanın həm mərkəzi hakimiyyətlə bağlanma formalarını, həm də yerli siyasi qüvvələrin mövqeyini anlamağa yönəlir [6; 7].

Məqalənin məqsədi Məlikşah dövrünün Türkiyə tarixşünaslığında necə qurulduğunu və bu quruluşda Azərbaycanın Səlcuq dövlət sistemindəki yerinin hansı məntiqi çərçivələrlə izah edildiyini göstərməkdir. Burada söhbət yalnız hadisələrin sadalanmasından getmir. Əsas diqqət interpretasiya modellərinə, yəni eyni dövrün müxtəlif müəlliflərdə hansı vurğularla təqdim olunmasına yönəlir. Türkiyə tarixşünaslığının daxili inkişaf xətti də bu çərçivədə vacibdir, çünki Selçuklu tarixi haqqında yazıların mərhələlərə bölünməsi, seçilən mövzu prioritetləri və istifadə edilən terminlər ümumi mənzərəni dəyişə bilir [2; 3, s. 8].

Əsas Hissə

Türkiyə tarixşünaslığında Məlikşah dövrünün "zirvə" kimi qurulması

Türkiyə tarixşünaslığında Böyük Səlcuq tarixi haqqında yazıların mühüm hissəsi dövlətin idarəçilik modelinə xüsusi diqqət ayırır. Bu meyl təkcə Məlikşah dövrünə aid deyil, lakin Məlikşahın hakimiyyəti çox zaman "tam sistemin görünən olduğu mərhələ" kimi təqdim olunur. Məlikşah dövrü haqqında danışarkən Türkiyə müəlliflərinin bir qismi siyasi sabitliyi mərkəzin güclənməsi ilə əlaqələndirir, digərləri isə sabitliyin daha çox inzibati mexanizmlərin işləmə qabiliyyətindən doğduğunu vurğulayır. Hər iki halda dövrün "yüksəliş" kimi verilməsi, tarixi şərhin əsas çərçivələrindən birinə çevrilir [7].

Bu çərçivənin formalaşmasına təsir edən amillərdən biri Türkiyədə Selçuklu tarixçiliyinin institusionallaşmasıdır. Selçuklu tarixçiliyinin mərhələlərə bölünməsi barədə tədqiqatlarda erkən dövrdə mövzuya yanaşmanın daha ümumi və kimlik yönlü olduğu, sonrakı mərhələlərdə isə mənbə tənqidinin, idarəçilik və mədəniyyət tarixinin daha çox önə çıxdığı göstərilir. Bu ümumi inkişaf xətti Məlikşah dövrünə baxışı da dəyişdirir. Məlikşah artıq yalnız "qələbələr dövrü" kimi deyil, "imperiya idarəçiliyinin işlək mexanizmləri" kimi izah edilməyə başlayır [2, s. 12-14].

Məlikşah barədə Türkiyə tarixşünaslığında diqqət çəkən xüsusiyyətlərdən biri də hökmdarın şəxsi keyfiyyətlərinin dövlət mexanizmi ilə birlikdə təqdim olunmasıdır. Bu təqdimatda bəzən siyasi iradə ilə idarəçilik institutları sanki eyni səviyyədə izah edilir. Bu, klassik siyasi bioqrafiya ilə dövlət tarixi arasında bir keçid forması yaradır. Belə mətnlərdə "saray", "vəzirlərin rolu", "qanuni qayda" kimi mövzular Məlikşahın dövrünün ümumi mənzərəsini qurmaq üçün alətə çevrilir.

Eyni zamanda Türkiyə tarixşünaslığı Məlikşah dövrünü çox vaxt Böyük Səlcuq siyasi məkanının regional müxtəlifliyini göstərmək üçün də istifadə edir. Qafqaz, Suriya, İraq, İran və Anadoluya uzanan geniş xəritə daxilində Azərbaycanın adı xüsusi bir xətt kimi görünür. Burada Azərbaycan həm mərkəzə bağlı vilayət məntiqi ilə, həm də sərhəd təhlükəsizliyi və vassal münasibətlər sistemi ilə birlikdə şərh olunur. Bu cüt yanaşma, yəni "vilayət" və "uc" elementlərinin birlikdə işlədilməsi, məhz Qafqaz bölgələrinə dair təsvirlərdə daha aydın hiss olunur [6, s. 11; 7].

Məlikşah dövründə idarəçilik: institutlar, mərkəz və periferiyanın əlaqəsi

Məlikşah dövründə dövlət idarəçiliyinin izahı Türkiyə tarixşünaslığında adətən üç istiqamətdə qurulur. Birinci istiqamət mərkəzi idarəçiliyin, yəni saray çevrəsinin və divan sisteminin funksiyasıdır. İkinci istiqamət əyalət idarəçiliyinin, yəni bölgələrdə səlahiyyət

bölgüsü, vergi və hərbi resursların toplanması mexanizmləridir. Üçüncü istiqamət isə mərkəzlə periferiyanın əlaqəsini təmin edən siyasi vasitələrdir. Bu vasitələrə təyinatlar, girov mexanizmi, hərbi qarnizonlar, yerli hakimlərlə razılaşmalar və bəzən də "müvəqqəti sərt müdaxilə" kimi modellər daxildir [7].

İdarəçilik institutlarının işləmə prinsiplərini anlamaqda mənbə tənqidi ayrıca problem kimi dayanır. Selçuklu dövrünün qaynaqları bir tərəfdən saray və elita baxışını, digər tərəfdən regionların hadisə tarixini əks etdirir. Türkiyə tarixşünaslığında bu mövzuda diqqət çəkən məqamlardan biri odur ki, müxtəlif dil və ənənələrdən gələn mənbələr bir-birindən tam qopuq deyil. Buna baxmayaraq, mətnlərin yazılma məqsədi, müəllifin mövqeyi və istifadə etdiyi siyasi leksika şərhin tonunu dəyişir. Mənbənin "dövlətin ideoloji təsviri" ilə "hadisələrin qeydi" arasında harada dayandığını görmək, idarəçilik tarixini yazmaq üçün əsas şərtdir [3, s. 6].

Mərkəzləşmə mövzusu Məlikşah dövrünə dair mətnlərin demək olar hamısında var. Lakin bu mərkəzləşmənin məzmunu eyni cür başa düşülmür. Bəzi əsərlərdə mərkəzləşmə daha çox "əmr zəncirinin güclənməsi" kimi anlaşılır. Digər yanaşmalarda isə mərkəzləşmə "idarəetmə qaydalarının standartlaşması" kimi təqdim edilir. Burada standartlaşma təkcə vergi və hərbi təşkilatın deyil, həm də siyasi ünsiyyətin və legitimlik dilinin sabitləşməsi anlamına gəlir. Məlikşahın dövrü bu baxımdan həm mərkəzi hakimiyyətin nüfuzunu, həm də bölgələrdə bu nüfuzun hansı formalarla qəbul edildiyini görməyə imkan verir [7].

Əyalət idarəçiliyi məsələsində Türkiyə tarixşünaslığı bir qayda olaraq bölgələrin eyni dərəcədə idarə olunmadığını qəbul edir. Coğrafi məsafə, yerli siyasi ənənələr, sərhəd təhlükələri və iqtisadi resursların növü hər vilayətdə idarəçilik üsulunu dəyişdirə bilirdi. Qafqaz bölgələri, o cümlədən Azərbaycan, bu fərqliliyin daha aydın görünən sahələrindən sayılır. Çünki burada mərkəz bir tərəfdən ticarət yollarının təhlükəsizliyini, digər tərəfdən də Gürcüstan istiqamətindəki hərbi-siyasi riskləri nəzərə almalı idi. Belə şəraitdə yerli hakimlərə münasibət ya birbaşa tabelik, ya da mərhələli inteqrasiya forması ala bilirdi [6, s. 9; 7].

Azərbaycanın Böyük Səlcuq dövlətində mövqeyi: siyasi-strateji məkan kimi şərh

Azərbaycanın Səlcuq dövlət sistemindəki mövqeyi Türkiyə tarixşünaslığında adətən "Qafqazın cənub qapısı" məntiqi ilə izah edilir. Bu məntiqin daxilində iki əsas fikir bir-birini tamamlayır. Birincisi, Azərbaycan bölgələri Səlcuq dövlətinin qərbə doğru genişlənməsində arxa dayaq kimi çıxış edirdi. İkincisi, Azərbaycan xətti Səlcuq mərkəzinin Qafqaz siyasətini idarə etməsi üçün təbii platforma sayılırdı. Bu səbəbdən bölgənin idarə olunması həm hərbi təhlükəsizlik, həm də siyasi sabitlik məsələsi kimi görülür [6; 7].

Azərbaycanın siyasi strukturuna dair izahlarda Türkiyə tarixşünaslığı çox zaman yerli hakimlərin varlığını ayrıca qeyd edir. Burada əsas məsələ "yerli hakimlik"lə "imperiya tabeliyi"nin eyni vaxtda mövcud ola bilməsidir. Bu tip münasibətlər Səlcuq idarəçilik modelinin elastik tərəflərindən biri kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan məkanında vilayət və uc elementlərinin yanaşı işləməsi, mərkəzin tək model tətbiq etmədiyini göstərən nümunə kimi təqdim olunur. Bu çərçivədə "meliklıklərin yaradılması", "təyinat siyasəti", "sərhəd qarnizonlarının möhkəmləndirilməsi" kimi mövzular xüsusi yer tutur [5].

Türkiyə tarixşünaslığında Məlikşah dövrünün Qafqaz siyasəti izah edilərkən, Azərbaycan xəttinin Gürcüstanla münasibətlər kontekstində daha çox gündəmə gəldiyi görünür. Gürcü feodal-siyasi mühitinin aktivliyi, sərhəd yürüşləri və regional mübarizə məhz Azərbaycan üzərindən idarə olunan proses kimi təqdim edilir. Bu tip şərhlərdə Azərbaycan həm hərbi-logistika məkanı, həm də diplomatik tənzimləmələrin tətbiq sahəsi kimi çıxış edir [6, s. 14].

Bununla yanaşı, Azərbaycana dair izahlar yalnız sərhəd təhlükəsizliyi ilə məhdudlaşmır. Azərbaycanın iqtisadi mənafeləri, şəhər mədəniyyəti və ticarət yolları üzərindəki rolu da

dolayısı ilə idarəçilik mövzusuna bağlanır. Bir imperiya məkanında əsas yol qovşaqlarının sabitliyi mərkəzi hakimiyyət üçün strateji dəyər daşıyır. Türkiyə tarixşünaslığında bu yanaşma daha çox "siyasi coğrafiya" prizmasından görünür. Azərbaycan, Arran və ona bitişik məkanlar imperiyanın qərb siyasətində həm keçid, həm də resurs bölgəsi kimi təsvir edilir [7].

Azərbaycan tarixşünaslığı və regiona yaxın mənbə ənənələri ilə müqayisədə Türkiyə tarixşünaslığının vurğuları bəzən fərqli istiqamət alır. Azərbaycan elmi ədəbiyyatında yerli sülalələr, şəhər şəbəkəsi və sosial proseslər daha geniş yer tuta bilir. Türkiyə tarixşünaslığında isə xüsusilə Məlikşah dövrü müzakirə ediləndə, Azərbaycanın rolu çox zaman Böyük Səlcuq mərkəzinin regional siyasətinin bir hissəsi kimi daha "üst xəttdən" təqdim olunur. Bu fərq eyni dövrün müxtəlif elmi ənənələrdə fərqli "mərkəz nöqtələri" ilə yazıldığını göstərir [1, s. 17-18].

Türkiyə tarixşünaslığında Azərbaycanın roluna dair izah modelləri və mübahisə xətti

Türkiyə tarixşünaslığında Azərbaycanın Məlikşah dövründəki mövqeyini izah edən əsas modelləri şərti olaraq iki qrupda toplamaq olar. Birinci qrup izahlarda Azərbaycan daha çox "imperiyanın qərb sərhəd məkanı" kimi görünür. Bu yanaşma üçün əsas sual budur: mərkəzi hakimiyyət Qafqaz bölgələrində siyasi sabitliyi hansı vasitələrlə təmin edirdi. İkinci qrup izahlarda isə Azərbaycan "dövlət idarəçiliyinin regional formaları"nı göstərən nümunə kimi çıxış edir. Burada sual daha çox inzibati formaların çevikliyi, meliklik və təyinat siyasətinin məntiqi, yerli güclərlə münasibətlərin qurulması üzərində qurulur [7; 5].

Bu izah modellərinin arxasında Türkiyə Selçuklu tarixçiliyinin öz inkişaf yolu dayanır. Selçuklu tarixi barədə yazıların müəyyən mərhələlərdən keçdiyi, erkən dövrlərdə mövzunun daha ümumi milli tarix çərçivəsində qaldığı, daha sonra isə mənbə yönlü və institut yönlü tədqiqatların artdığı göstərilir. Belə dəyişikliklər Qafqaz və Azərbaycan mövzusunu da təsirləndirir. Hadisə tarixindən idarəçilik tarixinə keçid, Azərbaycanın mövqeyini təkcə "yürüş xəritəsi" kimi deyil, "idarəçilik mexanizmlərinin işlədiyi sahə" kimi anlamağa şərait yaradır [2, s. 12-14].

Mənbə tənqidi məsələsi burada yenə mərkəzi yer tutur. Selçuklu dövrünə dair yazılı qaynaqların bir hissəsi sonradan tərtib edilmiş, bəzən də əvvəlki mətnlərə əsaslanmış məlumat qatlarıdır. Buna görə Türkiyə tarixşünaslığında Azərbaycanın Səlcuq idarəçiliyinə inteqrasiyası haqqında danışarkən "qaynağın dili" və "qaynağın məqsədi" kimi sualların müzakirəsi vacib olur. Bu suallar cavablandırılmadan "tam tabelik", "yarı-müstəqillik" kimi siyasi etiketlər bəzən sadələşdirici təsir göstərə bilər [3, s. 7].

Məlikşahın dövrü haqqında Türkiyə tarixşünaslığında yazılan mətnlərdə diqqət çəkən başqa bir məsələ də siyasi şəxsiyyətin "təmsil etdiyi sistem"lə birlikdə izah edilməsidir. Bu tendensiya hökmdarın fəaliyyətlərini institusional çərçivədə şərh etməyə imkan verir. Azərbaycan məsələsində də oxşar yanaşma görünür. Bölgənin rolu birbaşa Məlikşahın qərb siyasətinə bağlanır, eyni zamanda bölgədəki idarəçilik formaları Səlcuq dövlət modelinin "periferiyada necə işləyişi" kimi təqdim olunur [7].

Mənbə bazası və metodoloji qeydlər

Məlikşah dövrünü və Azərbaycanın Səlcuq sistemindəki yerini yazarkən iki səviyyəli mənbə bazası ilə işləmək tələb olunur. Birinci səviyyə birbaşa orta əsr qaynaqlarının verdiyi məlumat qatıdır. İkinci səviyyə isə müasir tarixşünaslığın, yəni həmin məlumatları seçmə, təsnif etmə və izah etmə qaydasıdır. Türkiyə tarixşünaslığında bu iki səviyyənin münasibəti bəzən açıq şəkildə göstərilir, bəzən isə mətnin daxilində "öz-özünə aydın" kimi qəbul edilir. Halbuki Selçuklu dövrünün mənbələri müxtəlif siyasi mərkəzlərin, müxtəlif dil ənənələrinin və müxtəlif müəllif məqsədlərinin məhsuludur. Ona görə mənbələrin verdiyi məlumatı bir-

birinə uyğunlaşdırmaq, ziddiyyətləri izah etmək və boşluqları göstərmək tarixşünaslıq baxımından əsas şərtdir [3, s. 8].

Azərbaycan mövzusunda metodoloji həssaslıq daha da artır. Çünki Qafqaz bölgələri həm mərkəzi siyasətin "uc" xətti, həm də yerli siyasi ənənələrin güclü olduğu məkan kimi ikiqat xarakter daşıyır. Bu, eyni hadisənin iki fərqli dildə və iki fərqli siyasi dildə fərqli təqdim olunmasına səbəb ola bilir. Müasir tədqiqatlarda bu məsələ melikliklərin formalaşması, tabelik mexanizmləri və regional idarəetmə məsələlərinin izahında xüsusi rol oynayır [5; 6, s. 14].

Türkiyə tarixşünaslığında Məlikşah dövrünü yazan müəlliflərin bir qismi "dövlətçilik" anlayışını daha normativ dillə, yəni institutların ideal işləmə modeli kimi təsvir edir. Digər qismi isə hadisələrin dəyişkənliyini daha çox vurğulayır və institutların bölgələrə görə fərqli işlədiyini ön plana çıxarır. Azərbaycan məsələsində ikinci yanaşma daha real izah imkanları verir. Çünki bölgənin həm sərhəd dinamikası, həm də yerli hakimlik strukturları mərkəzin sabit bir şablonla işləmədiyini göstərir [7].

Nəticə

Türkiyə tarixşünaslığında Məlikşah dövrü Böyük Səlcuq dövlətinin "mərkəzləşmiş idarəçilik" və "regional sabitlik" baxımından ən güclü mərhələlərindən biri kimi təqdim olunur. Bu təqdimat təkcə siyasi hadisələrin ardıcıllığına söykənmir. Daha çox dövlət institutlarının işləmə məntiqinin görünən olduğu bir zaman dilimi kimi qurulur. Məlikşahın hakimiyyəti barədə yazılarda saray və mərkəzi idarəçilik, əyalət sistemi, mərkəz-periferiya əlaqələri, eləcə də legitimlik dili birlikdə izah edilir. Bu yanaşma dövrü "imperiya modeli" kimi anlamağa imkan yaradır.

Azərbaycanın Səlcuq dövlətindəki mövqeyi Türkiyə tarixşünaslığında əsasən Qafqaz siyasətinin tərkib hissəsi kimi görünür. Burada Azərbaycan həm sərhəd təhlükəsizliyi və yürüş siyasəti baxımından strateji platforma, həm də regional idarəçilik mexanizmlərinin tətbiq olunduğu məkan kimi şərh edilir. Melikliklərin təşkili, təyinat siyasəti, yerli hakimlərlə münasibətlərin qurulması kimi mövzular bu çərçivədə xüsusi yer tutur. Bununla belə, Türkiyə tarixşünaslığının bir hissəsində Azərbaycan daha çox "böyük siyasi xəritə"nin elementi kimi ümumiləşdirilir və yerli sosial-siyasi təfərrüatlar nisbətən arxa planda qalır.

Mənbə bazasının çoxdilli və çoxmərkəzli olması Türkiyə tarixşünaslığında şərh fərqlərinin əsas səbəblərindən biridir. Selçuklu dövrünə dair qaynaqların məqsədi, dili və siyasi mövqeyi fərqli olduğuna görə, Azərbaycanın Səlcuq sisteminə inteqrasiyası məsələsində sadə və təkxətli model qurmaq çətindir. Buna görə ən məhsuldar yanaşma, Azərbaycanın həm "uc" məkanı, həm də "vilayət idarəçiliyi"nin bir parçası kimi ikili xarakterini nəzərə alan izah modelidir. Bu model Türkiyə tarixşünaslığında Məlikşah dövrünün ümumi "imperiya quruculuğu" narrativi ilə də uyğun gəlir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bünyadov, Z.M. (1999). Azərbaycan Atabəylər dövləti (1136–1225). Bakı. PDF: https://cdn.oyu.edu.az/ebooks/tarix/Z.M.B%C3%BCnyadov%20Az%C9%99rbaycan%20Atab%C9%99yl%C9%99r%20d%C3%B6vl%C9%99ti.pdf
2. Burgu, A. (2018). Feridun Nâfiz Uzluk'un Selçuklu tarihçiliğine katkıları: Türkiye Tarihi Selçuklular Devri. Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 9, 72–93. PDF: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/696729
3. Cahen, C. (1969). Selçuklu devri tarih yazıcılığı (N. Kaymaz, Çev.). Tarih Araştırmaları Dergisi, 12, 193–221. PDF: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/783193
4. Köymen, M.A. (2019). Selçuklu devri Türk tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu. PDF: https://www.ttk.gov.tr/karekod/selcukludevriturktarihi.pdf

5. Özaydın, A. (2004). Melikşah. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 29). İstanbul: TDV. PDF: https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/29/C29009379.pdf
6. Sevim, A. (1995). İlginç yönleriyle Sultan Melikşah. Belleten, 59(225), 371–388. PDF: https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/3503/tur
7. Süleymanov, N.M. (2004). Azərbaycan IX–XIII əsrin əvvəllərində. Bakı. PDF: https://anl.az/el/kitab2021/11/cd/Azf-320355.pdf

УДК 94

Зейнаддин Надир оглы Байдаров
Институт Истории и Этнологии
имени Аббасгулу Ага Бакиханова
Национальной Академии Наук Азербайджана (НАНА)

ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ МЕЛИК-ШАХА В ТУРЕЦКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ И ПОЛОЖЕНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНА В ГОСУДАРСТВЕ ВЕЛИКИХ СЕЛЬДЖУКОВ

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Мелик-шах, Великие Сельджуки, турецкая историография, Азербайджан, государственное управление

В статье представлен комплексный историографический анализ интерпретации эпохи султана Мелик-шаха в турецкой научной традиции и определено место Азербайджана в политико-административной системе государства Великих Сельджуков. Цель исследования заключается в выявлении методологических оснований, в рамках которых период правления Мелик-шаха рассматривается как этап институционализации централизованной власти, систематизации административных структур и укрепления устойчивости имперского управления. Особое внимание уделяется роли Азербайджана в реализации кавказской политики сельджукских правителей, а также его значению в обеспечении стратегического баланса на северо-западных рубежах державы.

На основе сравнительного историографического и источниковедческого анализа установлено, что в турецкой историографии Азербайджан интерпретируется не только как стратегически важная приграничная территория, но и как пространство апробации и функционирования региональных механизмов управления, дипломатического взаимодействия и интеграции центра и периферии. Научная новизна исследования состоит в сопоставлении различных историографических подходов и обосновании двойственного статуса Азербайджана как административного региона и одновременно приграничной зоны («уч») в структуре сельджукской государственности. Анализ терминологического аппарата источников позволил уточнить принципы функционирования сельджукской модели управления и выявить её адаптационные механизмы в кавказском направлении. Практическая значимость работы определяется возможностью использования полученных результатов при разработке учебных курсов по истории государственного управления, средневековой политической организации и международных отношений. Кроме того, исследование демонстрирует значимость исторического опыта контроля торговых путей и городских центров как факторов обеспечения региональной устойчивости и долгосрочной экономической интеграции.

UDC 94

Zeynaddin Nadir Baydarov
Institute of History and Ethnology named after A.A. Bakikhanov
of Azerbaijan National Academy of Sciences (ANAS)

THE REIGN OF MALIKSHAH IN TURKISH HISTORIOGRAPHY AND THE POSITION OF AZERBAIJAN IN THE SELJUK STATE

SUMMARY

Keywords: Malikshah, Great Seljuks, Turkish historiography, Azerbaijan, imperial governance

This article offers a comprehensive historiographical analysis of the interpretation of Sultan Malikshah's reign in Turkish scholarship and examines Azerbaijan's position within the political and administrative structure of the Great Seljuk Empire. The study seeks to identify the methodological frameworks through which this period has been conceptualized as a phase of administrative centralization, institutional consolidation, and imperial stability. Particular attention is devoted to Azerbaijan's role in the implementation of Seljuk Caucasian policy and in maintaining strategic balance along the empire's northwestern frontier.Drawing upon comparative historiographical and source-critical analysis, the research demonstrates that Turkish historiography regards Azerbaijan not merely as a frontier security zone but also as a strategic administrative space in which regional governance mechanisms, diplomatic coordination, and center–periphery integration were actively developed. The scientific novelty of the study lies in its comparative assessment of differing historiographical approaches and in its conceptualization of Azerbaijan's dual status as both a provincial administrative unit and a frontier ("uj") zone within the Seljuk imperial system. A systematic examination of terminological usage and interpretive models contributes to a clearer understanding of the flexibility and adaptive capacity of Seljuk administrative structures. The practical significance of the research relates to the study of medieval governance systems within the broader context of imperial administration and regional security. The findings may be incorporated into higher education curricula in history, governance studies, and international relations. Furthermore, the analysis of trade route management and urban administrative practices provides historical insights relevant to models of sustainable regional development.

Daxil oldu: 23.02.2026-cı il